


## Aristoteles ve David Hume Felsefesinde Nedensellik Problemi

 AYDIN ÇİÇEK <sup>a</sup>

**Öz:** Aristoteles, Batı düşünme biçiminin önemli filozoflarından birisidir. Bu nedenle o, Batı düşüncesinin mimarlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Bu düşüncenin oluşmasında onun metafiziğe yönelik düşünceleri etkili olmuştur. Bu sebeptendir ki, Aristoteles açısından metafizik hakikate götürecekle olan etkenlerden birisidir; çünkü metafiziğin konusu varlık olmak bakımından varlıktır. Varlık olmak bakımından varlığı araştıran metafizik, ilk ilke ve nedenlerin bilgisini verecek olan bir disiplindir. Ayrıca Aristoteles'e göre, her şeyin bir nedeni olmalıdır. Nedensellik olmadan meydana gelen şeyler rastlantısallık içermektedir. Rastlantısal olması, nedenselliğin mümkün olmayacağı anlamına gelmektedir. Bu da Aristoteles'in karşı çıktığı düşüncelerden biridir. Bu düşünceden farklı olarak Hume, nedensellik düşüncesini eleştirmiştir. Hume açısından nedensellik mümkün olmamakla birlikte alışkanlıklara dayandığını iddia etmiştir. Aynı zamanda Hume, 'her şeyin bir nedeni olmalıdır' şeklindeki düşünceleri olumsuzlamıştır. Bu çalışmada nedenselliğin ne olduğu açıklanarak, Aristoteles ve Hume'un nedensellik düşüncelerinin karşılaştırılması yapılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Aristoteles, Hume, metafizik, nedensellik, rastlantısallık.

<sup>a</sup> Milli Eğitim Bakanlığı, Şanlıurfa Cezeri Akademi ve Teknoloji Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi  
aydincicek6312@gmail.com

---

## The Problem of Causality in the Philosophy of Aristotle and David Hume

**Abstract:** Aristotle is one of the important philosophers of Western thought. For this reason, he is considered one of the architects of Western thought. His ideas on metaphysics have been influential in the formation of this thought. For this reason, metaphysics is one of the factors that will lead to truth from Aristotle's perspective; because the subject of metaphysics is being in terms of existence. Metaphysics, which investigates existence in terms of being, is a discipline that provides knowledge of first principles and causes. Furthermore, according to Aristotle, everything must have a cause. Things that occur without causality involve randomness. Being random means that causality is not possible. This is one of the ideas Aristotle opposed. In contrast to this idea, Hume criticized the concept of causality. From Hume's perspective, causality is not possible, but he claimed that it is based on habits. At the same time, Hume rejected the idea that "everything must have a cause." This study will explain what causality is and compare Aristotle's and Hume's ideas on causality.

**Keywords:** Aristotle, Hume, metaphysics, causality, randomness.

## Giriş

Hume, *İnsan Doğası Üzerine İnceleme* adlı eserinde insan zihninin tüm algılarını izlenim ve tasarımdan oluştuğunu savunmuştur. Bu nedenle, tasarımların oluşabilmesi için ona ait bir izlenimin var olması gerekmektedir.<sup>1</sup> Bu gereklilikten dolayı Hume, nedensellik düşüncesini eleştirmiştir. Onun açısından nedensellik zorunluluk olmamakla birlikte alışkanlıktan kaynaklandığını iddia etmiştir.<sup>2</sup> Bundan farklı olarak, Aristoteles açısından doğada bir zorunluluk bulunmaktadır. Bu zorunluluk ise bir nedensellik ilişkisine dayanmaktadır. Nedensellik, bilginin önemli araçlarından birisini oluşturmaktadır. Bu sebeptendir ki Aristoteles, insanın doğuştan bilme arzusuna sahip olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasını da duyu organlarımızdan aldığımız zevki ön plana çıkararak temellendirmiştir.<sup>3</sup> Aynı şekilde hayvanlarda da duyumsamanın olduğunu söylemiştir. Ancak bu durum, hayvanlarda anılar meydana getirememektedir. Bundan farklı olarak insanda, anıların birleşmesiyle deneyim oluşmaktadır. Bu deneyimde, tümelin bilgisini verecek olan sanatta dönüşmektedir.<sup>4</sup> Dolayısıyla bu durumlar, bilge denilen kişileri ortaya çıkaracaktır. Bilge kişiler ise ilk ilke ve nedenlerin bilgisine sahip olanlardır. Aynı zamanda bu kişiler, metafiziksel bilgiyi elde edebileceklerdir. Zira metafizik, ilk ilke ve nedenleri araştıran bir disiplindir.

## Metafizik

Metafiziğin ne olduğu felsefe tarihi boyunca tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu tartışmalar neticesinde, metafiziğin ne olduğu ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır. Yapılan bu tanımların sonucunda, metafizik şu anlamlara gelecek biçimde kullanılmıştır: Metafizik var olana veya gerçekten var olana ilişkin bir araştırmadır. Görünüşün tersine, gerçekliğin bilimi olarak adlandırılmıştır. Bir bütün olarak dünyaya ilişkin bir incelemedir. Aynı zamanda bir

---

<sup>1</sup> David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, (Ankara Bilge Su Yayınları, 2009), 22-23. 76-77.

<sup>2</sup> Hume, *İnsan Doğa Üzerine Bir İnceleme*, 80-81.

<sup>3</sup> Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, (İstanbul: Sosyal Yayınları, 2014), 980a-21.

<sup>4</sup> Aristoteles, *Metafizik*, 980b-981a, 76-77.

ilk ilkeler teorisi olarak tanımlanmıştır.<sup>5</sup> Ayrıca bu tanımlamalar, kesin sınır olarak kabul edilmemelidir; çünkü filozoflar aynı anda bu tanımlamalardan bir kaçını birlikte kullanabilmektedir. Dolayısıyla metafiziğin tek bir tanımlaması bulunmamaktadır. Metafizik, farklı dönemlerde farklı anlamlara gelecek biçimde kullanılmıştır.

Öte yandan var olana veya gerçekten var olana ilişkin bir araştırma olarak metafiziğin, ne anlama geldiği açıklanmalıdır. Bu bağlamda, metafiziğin var olana ilişkin bir araştırma olduğu kabul edilmektedir. Aynı zamanda metafiziğin görevi, genel görüşü eleştirel bir incelemeye tabi tutmaktır. Bunu yaparken de neyin tam anlamıyla gerçek olduğunu belirlemektedir. Metafizik genel kabullerin, kendi düşüncelerini öne sürmesine imkân tanımaktadır. Bu imkân doğrultusunda, neyin gerçekte var olduğunu tartışmaya açmaktadır. Açılan bu tartışma doğrultusunda, ideal olanın mümkün olup olmadığını açıklamaya çalışmaktadır. Aynı şekilde ideal olanların, nesnelere gibi gerçeklikler olup olmadığına yönelik sorgulamaya tabi tutmaktadır. Ayrıca metafiziğin tatmin edici cevaplarla ortaya çıkması mümkün değildir. Zira metafizikçiler, töz nitelik gibi birbiriyle ilintili olan kavramları ön plana çıkarmışlardır. Ancak tözsel olanların gerçekten var olduğunu öne sürmüşlerdir.<sup>6</sup> Dolayısıyla metafiziğin mümkün olup olamayacağı, tartışmalı bir konu olarak var olmuştur.

Nihai gerçekliğin bilimi olarak metafizik kabul edilmektedir. Bu kabulün temelinde görünüş ve gerçeklik arasındaki ayrımlar bulunmaktadır. Ancak bu ayrım, metafiziğe özgü bir ayrım değildir. Zira görünüş ve gerçeklik ayrımı, gündelik yaşamda da kullanılmaktadır. Buna ise güneşin gerçek büyüklüğü ile onun görünüş büyüklüğü arasındaki fark örnek verilebilir. Aynı zamanda bir nesnenin (standart koşullarda görüldüğü zaman ki) gerçek rengi ile onun (standart olmayan koşullar altında) görünen rengi arasındaki ayrımlar örnek oluşturmaktadır. Bu örnekler doğrultusunda, bilim adamlarının sıradan insanlardan farklı olarak şeylerin gerçek kuruluşlarını bildiğini kabul edilmektedir. Bu nedenle, metafiziği

<sup>5</sup> Ahmet Cevzici, *Metafiziğe Giriş*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, , 2005), 4.

<sup>6</sup> Cevizi, *Metafiziğe Giriş*, 5.

görünüşten farklı olarak gerçekliğin düşüncesi olarak açıklanamaz; çünkü bilim insanları da, gerçekliğin bilgisini elde ediklerini iddia savunmuşlardır. Aynı şekilde onların savunmalarının doğru kabul edilme gibi genel bir eğilim bulunmaktadır.<sup>7</sup> Dolayısıyla bilim adamlarının, gerçekliği bilgisine sahip olduğu düşünülmüştür.

Gerçekliğe ilişkin metafiziksel kavrayışın, üç bileşeni bulunmaktadır. Bu bileşenlerden ilki Platon'un metafizik kavrayışına dayanmaktadır. Zira Platon açısından, gerçekliğin aldatıcı olandan farklı olarak hakiki olması gerekmektedir. Bu hakiki olan ise idealar dünyasına dayanmaktadır. Metafizikçinin temel amacı, ideaların gerçekliğini bilmektir.<sup>8</sup> Platon'un ideaların gerçekliğini savunmasının temel nedeni ise değişen şeylerin bilinebilirliğiyle ilgili karışıklardır. Karışıklığın aşılması içinde kavramların metafiziksel düşünceden pay almaları gerekmektedir. Bu gereklilik doğrultusunda gerçeklik, taklitten farklı olarak hakiki olmalıdır.<sup>9</sup> İkinci olarak metafiziksel bileşen türemiş değildir. Aynı zamanda farklı bir nesneye bağımlı olmamıştır. Bu yüzden metafizik yalnızca kendisine bağımlıdır.<sup>10</sup> Bu bağıllık doğrultusunda Aristoteles, var olan her şeyin gerçekliğini araştırmaya çalışmıştır. Aynı şekilde Ortaçağ düşünürleri gerçek varlığın temellerin araştırmışlardır. Bu sebeptendir ki onlar, kendine yeten bir şeyi araştırmışlardır. Bu doğrultuda kendisinin nedeni olan bir şeyi bulmaya çalışmışlardır. Aynı biçimde, on yedinci yüzyıl rasyonalistleri de, kendisinin nedeni olarak tözü açıklamışlardır. René Descartes ve Benedict de Spinoza açısından metafizikçinin amacı tözü bulup ve açıklamaktır. Bu düşüncedeki fizikçiler, dünyayla ilgili olan tözleri metafiziksel araştırmaya az da olsa katmışlardır. Metafizikğin üçüncü bileşeni olarak, metafizikçi için gerçeklik akıl yoluyla anlaşılır olmalıdır. Bu yüzden görünüşler yanıltıcı olmakla birlikte gerçekliğe erişmenin yollarından biridir.

<sup>7</sup> Cevizci, *Metafiziğe Giriş*, 7.

<sup>8</sup> Ahmet Arslan, *İlk Çağ Felsefe Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 263;

<sup>9</sup> Serdar Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Felsefesi*, (İstanbul: Çizgi Yayınları, 2019), 143. Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, (İstanbul: Kültür Yayınları, İstanbul, 2006), 231-232; Simon Blackburn, *Devlet ve Platon*, çev. Merve Yüksel-Müzeyyen Baturay, (Ankara: Versus Yayınları, 2014), 105-107.

<sup>10</sup> Cevizci, *Metafiziğe Giriş*, 8.

Esasen erişmek, olguları açıklamak için gerekli ortamı hazırlamaktır.<sup>11</sup> Dolayısıyla metafizik farklı bileşenlerden oluşurken her şeye düzen veren alternatif bir güç olarak görülmüştür.

Öte yandan metafiziği bir dünya bilimi olarak tanımlamanın yollarından birisi de onun dünyayla ilişkili olduğunu iddia etmektir. Bu tanımlamalar, ilk değerlendirmelerde pek açık değildir. Ayrıca, araştırmaların çoğunluğu dünyadan bir parçası seçip kendisini onunla sınırlandırmıştır. Bu sınırlama, bilim dalları arasında karşıtlığa yol açmıştır. Bu nedenle, jeologlar ve matematikçiler kendi bilim dalının var olan her şeyi açıkladığını iddia edememiştir. Jeologlar ve matematikçiler kendi alanına ait bazı şeyleri açıklamaya çalışmışlardır. Ancak onlar, yapılan açıklamaların dışında dünyanın farklı yönleri olduğunu kabul etmişlerdir. Bundan farklı olarak metafizikçi, sadece istisnai bilimlerin neticelerini birbirlerine bağlamıştır. Aynı zamanda birbiriyle düzenli hale getirmişlerdir. Bunun aksine, günümüzde bilimsel araştırmalar giderek artmaktadır. Bu artış bilimlerde uzmanlaşmayı ve bölünmeyi hızlı bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bu hızlı bölünmenin neticesinde, bilimsel sonuçların koordinasyonuna ihtiyaç duyulmuştur. Ancak bireysel bilim araştırmacıları, kendi alanlarıyla çakıştığı görülmüştür. Çakışma ise ayrı alanlarda farkındalığın oluşmasını sağlamıştır. Bunun için metafizikçiler, önemli kişiler olarak görülmemiştir.<sup>12</sup> Dolayısıyla metafizikçi ve bilim adamlarının varlığa yaklaşımları birbirinden farklı olmuştur.

Platon açısından filozoflar, özel düşüncelere sahip olan kişilerdir. Bundan farklı olarak günümüzde, şeyleri geniş perspektiften görme ön plana çıkmıştır. Ancak bu görme, giderek daha az şey hakkındadır. Bu az şey hakkındaki görme, çok şey bildiğini iddia eden uzmanın sık görüşlülüğünden kaçınma ihtiyacını doğurtmuştur. Ayrıca bu durum, filozoflardan farklı olarak, bilim adamlarının ön plana çıkmasına olanak vermiştir. Bundan farklı olarak metafizikçilerin, merakı sınır tanımamaktadır. Bilim insanları ise farklı insanların bulgularını bir ustalık ve imgeleme bir araya

<sup>11</sup> Cevizci, *Metafiziğe Giriş*, 8.

<sup>12</sup> Cevizci, *Metafiziğe Giriş*, 11.

getirmektedir. Fakat bu bir araya getirme, bir bütün olarak dünyayı ilişkin bir yorum diye anlaşılmalıdır.<sup>13</sup> Dolayısıyla bilim adamları ve filozoflar farklı kavrayışlara sahip olmuşlardır.

Görüldüğü üzere metafizik, ilk ilkelerin bilimi olarak tasvir edilmiştir.<sup>14</sup> İlk ilkeler Grekçe bir sözcük olan *arkhai*'dan türetilir. *Arkhe*, bir akıl yürütmenin dayanağını oluşturmaktadır. Aynı zamanda ilk öncül ya da bir ön kabuldür. Platon *Devlet* adlı eserinde *arkhelere* yönelik iki tavrı sarısıyla açıklamaya çalışmıştır. Bu tavlardan ilki matematikçinin tavrıdır. Burada matematikçi, doğru varsayımlardan hareket etmektedir. İkinci tavır ise diyalektikçinin tavrıdır. Diyalektikçi varsayımlaştırılmamış olan bir *arkheyi* ön plana çıkarmıştır. Fakat günümüzde, Platon'un programının nasıl uygulanacağı ilgili ayrıntıları bulunmamaktadır. O, yalnızca genel kavramları açıklamıştır.<sup>15</sup> Dolayısıyla metafiziğin ilk ilkeler karşısında eleştirel bir tavra sahip olduğu kabul edilmiştir. Fakat ilk ilkeleri araştırması bakımından diğer alanlardan üstün olduğuna inanılmıştır. Bugünde bu inanç öne sürülmeye devam edilmiştir. Bu inanç, incelemeye muhtaçtır. Bu incelemenin yapılabilmesi içinde, Aristoteles'in metafizik anlayışının iyi anlaşılması gerekmektedir.

### **Aristoteles'in Metafizik Anlayışı**

Aristoteles açısından metafizik önemlidir. Metafiziğin önemli olmasının nedeni, bilgelik adına en fazla bilgi formuna elde etme arzudur.<sup>16</sup> Zira insan doğal olarak bilmek istemektedir. Bilme arzusu ise doğuştandır. Aynı zamanda bu arzu, en aşağı derecede duyuların kullanımın da duyulan zevkte kendisini göstermektedir. Hayvanlarda duyu algıları bulunmakla birlikte bilgiye dönüştürecek güçleri yoktur; çünkü bir bilgiyi elde etmek yönündeki ilk derece, insanı hayvanlardan ayıran derecedir. Bu derecede insanlar, hayvanlardan farklı olarak hafızayı kullanmıştır. Buna göre, insan bir sonraki düzeye, yani deney yapma gücüne sahip olacaktır.<sup>17</sup>

<sup>13</sup> Cevizci, *Metafiziğe Giriş*, 12.

<sup>14</sup> Hakan Yücefer, "Aristoteles'in Metafiziği Ontoteolojik mi?", *Cogito Dergisi*, 77, (2014): 12.

<sup>15</sup> Cevizci, *Metafiziğe Giriş*, 14.

<sup>16</sup> Yücefer, "Aristoteles'in Metafiziği Ontoteolojik mi?", 12.

<sup>17</sup> Aristoteles, *Metafizik*, 980a-980b, 75-76.

Deney ise aynı cinsten bir nesne ile ilgili birçok anının birleşmesiyle oluşmaktadır. Anılar, nedenlerden farklı olarak; bir pratik kuralı sağlanmasını sağlamaktadır. Ayrıca deneyin bir derece üstünü sanat oluşturmaktadır. Sanat ise pratik kuralların bilgisidir. Sanatın üstünde ise nedenlerin bilgisi olarak bilim bulunmaktadır. Bilim en yüksek derecedir. Lakin sanatta olduğu gibi pratik amaçlarla ilgilenmez. Bilgiyi bizzat kendisi için aramaktadır. Bu yüzden bilim, uygarlığın yüce ürünüdür.<sup>18</sup> Dolayısıyla Aristoteles, bilginin yüksek ereği olarak hiçbir amaç taşımadan sadece salt düşünme olarak açıklamıştır.

Aristoteles insanı bilmeye eğimli bir varlık olarak açıklamıştır. Aynı şekilde Aristoteles, hiçbir amaç taşımadan salt düşünme etkinliğinin insanlara mutluluk vereceğini düşünmüştür. Bu düşünme, etkinliğinin bir bilimi olmalıdır. Bu bilim ise metafiziktir. Metafizik, varlık olmak bakımından varlığı inceleyen bir bilimdir. Aynı şekilde varlık olmak bakımından varlığın niteliklerini araştırmaktadır. Aynı zamanda bu bilim, ilk nedenlerin bilgisini verecektir.<sup>19</sup> Bu bilim, özel bilimler diye adlandırılan bilimlerden farklıdır. Zira diğer bilimler, varlık olmak bakımından varlığı inceleyememektedir. Bunun aksine diğer bilimler, varlığı parçalara ayırmaktadır. Buna örnek olarak matematik verilebilir. Matematik diğer bilimlerin yaptıkları gibi, varlığı belli bir parçasını olarak araştırmaktadır. Bu sebeptendir ki, bu ilk ilkeler ve en yüce nedenlerin doğasını inceleyen bir bilimin var olması gerekmektedir.<sup>20</sup> Dolayısıyla Aristoteles açısından metafiziğin varlığı zorunludur.

Aristoteles açısından metafizik; 'ilk nedenlerin', 'varlık olmak bakımından varlığın', 'dünyadaki bütün formların', ve 'her türlü hareketin nedeni olan ezeli-ebedi madde dışı hareketsiz varlığı' incelemektedir. Aynı zamanda bu bilim; teoloji, ilk bilim, ilk felsefe ya da bilgelik olarak da isimlendirilmiştir.<sup>21</sup> Ayrıca metafiziğe yön

<sup>18</sup> Ahmet Arslan, *Aristoteles'in Metafiziği*, (İstanbul: Sosyal Yayınları, 2014), 41.

<sup>19</sup> Şahin Özçınar, "Aristoteles'in Nedensellik Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Araştırma Dergisi*, 16, (2003): 83; Aristoteles, *Metafizik*, 1026a, 297.

<sup>20</sup> Aristoteles, *Metafizik*, 1003a, 455.

<sup>21</sup> Yücefer, "Aristoteles'in Metafiziği Ontoteolojik mi?", 12-13.

veren önemli tartışmalardan birisi de bilgeliğin biliminin ne olduğu ilgilidir. Ona göre, tek bir kavramla ve aynı doğa ile ilgili şeylerde, bir ve aynı bilimin konusunu olması gerekmektedir. Buna tıp bilimi örnek oluşturmaktadır. Zira sağlıkla, ilgili her şeyi tıp bilimi tarafından incelenmektedir. Aynı şekilde bütün kategorilerin üstünde olan bir bilim vardır. Bu bilim varlığın kendisini bir bütün olarak konu edinmektedir. Oysaki özel bilimler, varlık olmak bakımından varlığı bir bütün olarak incelemeyiz.<sup>22</sup> Dolayısıyla metafizik, bütün bilimlerin üstündedir.

Görüldüğü üzere özsel nitelikleri incelemek, metafiziğin alanına girmektedir. Zira varlık, bütünü kucaklayan en yüksek ölçüde ilkelerden oluşmaktadır. Aynı zamanda varlık olmak bakımından varlık, mutlak olarak vardır. Metafizik, varlığın bir parçasını inceleyen bilimlerden farklı olarak onu bütünsel olarak incelemektedir. O, her çeşit gerçekliği kapsayan bir evrenselliğe sahip olmuştur.<sup>23</sup> Bu evrensellik nedensellik ilişkisine dayanmaktadır. Bu yüzden Aristoteles'in nedensellik düşüncesinin iyi bir şekilde bilinmesi gerekmektedir.

### Aristoteles'te Nedensellik Düşüncesi

Aristoteles, nedenselliği farklı şekillerde açıklamıştır. Aristoteles'e göre nedensellik; ilk olarak bir şeyi yaratandır, yani bu şeyi meydana getiren içkin maddedir. Buna örnek olarak tunç ve gümüş verilebilir. Zira tunç heykelin nedeni iken gümüş ise bardağın nedenidir. İkinci olarak nedensellik form veya modeldir, yani öz ve cinsleri tanımın içinde bulunan kısımları oluşturmaktadır. Üçüncü olarak nedensellik değişimin veya sükûnetin kendisinden başladığı ilk ilkedir. Bu ilkeye de örnek olarak çocuğun varlığının nedenini babası olmasıdır. Dördüncü olarak nedenselliğin erek olmasıdır. Örnek olarak sağlık gösterilebilir. Sağlıklı olabilmek için gezinti yapılmalıdır. Böylece gezinti sağlıklı olmanın nedenidir; çünkü 'insan ne için gezinti yapar' sorusuna, 'sağlıklı olmak için' cevabı verilir. Aynı zamanda cevap verilirken, olayın nedenini de açıklandığı

<sup>22</sup> Aristoteles, *Metafizik*, 1025b, 1026b, 291-297.; Ahmet Cevizci, *Nikomakhos'a Etik Aristoteles Hayatı ve Eserleri*, (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 12-13.

<sup>23</sup> Aristoteles, *Metafizik*, 1026a, 296-297.

düşünülmektedir. Bu, kendisinden bir başkası tarafından hareket ettirilip, hareket ettirici ile erek arasında bir aracı rolü oynayan her şey içindir. Örneğin zayıflamak için çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Bu araçlar ise ilaç, aletler gibi şeylerden oluşmaktadır. Bu yüzden bu yollar ortak amaçta bir araya gelmiştir. Buna göre, araçlar değişse dahi amaçlar değişmeyecektir.<sup>24</sup> Dolayısıyla nedensellik varlığın temelinde bulunan bir amaçtır.

Öte yandan Aristoteles'e göre zihin nedenselliğe yönelik bilgi için önemlidir. Zira zihin içindeki kategorileşme, nedenselliğe bağlı olarak yaratmaktadır. Kategorileşme, nedensellik hakkındaki bilgiye bağlıdır. Buna göre, bir bilme tarzının oluşabilmesi için de nedenselliğe yönelik bilginin artması gerekmektedir. Aynı zamanda bu bilme biçimi deneyimi aşmaktadır. Deneyimin aşılması ise mutlak bilime ulaşmanın yollarından birisini oluşturmaktadır. Ayrıca mutlak bilim, ilk nedenleri ve ilk ilkeleri yönelik bilgiye dayanmaktadır.<sup>25</sup> Bu bilgi ise felsefenin incelediği bilgeliktir. Aynı şekilde bilgelik, ilk nedenlerin ve ilk ilkelerin bilgisinden oluşmaktadır.<sup>26</sup> Bilgeligi araştıran felsefeye Aristoteles, ilk felsefe demiştir. İlk felsefenin konusu, varlığın nedenlerini bulmaktır.<sup>27</sup> Dolayısıyla Aristoteles, şeyleri oluşturan nedenleri bulmayı amaçlamıştır.

Zihinde nedensellik düşüncesinin nasıl oluştuğu büyük problem olarak var olmuştur. Aristoteles, bu problemi aşmak için nedenselliğin anıların birleşmesinden oluştuğunu savunmuştur. Bir şeyin nedenine yönelik her bilgi o şey hakkındaki bilinme derecesini artırmaktadır.<sup>28</sup> Bunun için bilgiler, ilk nedenlerin bilgisine sahip olacaktır. Aristoteles *Metafizik* adlı eserinde, doğal olarak bilmek isteyen insanın, bilginin kaynağı olarak duyumları almıştır.<sup>29</sup> Ancak ilk bilgiler, duyumlardan gelmekle birlikte duyumlar nedenselliğin bilgisini vermemektedir. Buna örnek olarak ateş verilebilir. Ateş yakıcı

<sup>24</sup> Aristoteles, *Metafizik*, 1013b 236-238.

<sup>25</sup> Özçınar, "Aristoteles'in Nedensellik Anlayışı", 87-88.

<sup>26</sup> Muttalip Özcan, *Aristoteles Felsefesi: Temel Kavramlar ve Görüşler*, (Ankara: Bilge Su Yayınları, 2011), 182-183.

<sup>27</sup> Aristoteles, *Metafizik*, 981b, 78-79.

<sup>28</sup> Özçınar, "Aristoteles'in Nedensellik Anlayışı", 95.

<sup>29</sup> Aristoteles, *Metafizik*, 980a-980b, 75-77.

özeliğine sahiptir. Fakat neden yakıcı olduğuna yönelik bilgilerin birleşmesinden elde edilebilir. Bu bilgiler, nedenselliğe yönelik bilgileri sunmaktadır. Nedenselliği ise kavrayan akıldır.<sup>30</sup> Dolayısıyla Aristoteles açısından akıl önemlidir.

Görüldüğü üzere Aristoteles açısından nedensellik bilgisi, gerçekliğe götürmektedir. Duyular, bilgi elde etmede birinci kaynaktır. Ancak nedenselliğin bilgisini vermezler. Nedensellik birçok anının birleşmesinden meydana gelmektedir. Oluşan bu nedensellik bilgisi, tümel olana yani sanatın bilgisini yaratmaktadır. Buna Örnek olarak Aristoteles'in de ifade ettiği gibi filanca ilacın filanca kişiye iyi geldiğine yönelik düşünce tümelin bilgisine götürür.<sup>31</sup> A şahsına iyi gelmiş bir ilacın B şahsına iyi geleceğine, ancak deneysel bilgi sayesinde bilinmektedir. Ayrıca Aristoteles, doğada da nedenselliğin olduğunu savunmuştur; çünkü doğada bir zorunluluk vardır.<sup>32</sup> Dolayısıyla nedenselliğin var olması zorunludur. Bu zorunluluğu Hume, eleştirmiştir. Bu ise Hume'un nedenselliği farklı bir boyutta ele aldığını göstermektedir.

### Hume'un Nedensellik Düşüncesi

Hume, nedensellik düşüncesiyle ön plana çıkmış filozoflardan birisidir. O, nedensellik düşüncesini eleştirmiştir. Zira nedensellik, mantıksal bir zorunluluğa dayanmamaktadır.<sup>33</sup> Hume açısından nedenin zorunluluğuna dayalı olarak üretilmiş bütün düşünceler bir aldatmaca ve safsatadan başka bir şey değildir. Onu bu yargıya götüren süreç, felsefe tarihinin içinde saklıdır; çünkü felsefe tarihinde nedene dair ileri sürülmüş yargılardan birisi 'var olmaya başlayan her şeyin varoluşun bir nedeni olduğuna' yönelik düşüncedir. Bu düşünce bir kural gibi felsefe tarihi boyunca çoğunluk tarafından kabul edilmiştir. Bu kural düşünceye yerleşmekle birlikte, bütün düşüncelerin temelini meydana getirmiştir. Aynı zamanda bu düşüncenin sorgusuzca kabul edilmesinin nedeni, onun sezgi üzerine

<sup>30</sup> Aristoteles, *Metafizik*, 980a, 980b, 981a, 981b.

<sup>31</sup> Aristoteles, *Metafizik*, 981a, 77-78.

<sup>32</sup> David Ross, *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan, (İstanbul: Kabalı Yayınları, 2011), 133.

<sup>33</sup> David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, (Ankara: Bilge Su Yayınları, 2009), 22-23.

kurulmuş olmasıdır. Sezgi üzerinde kurulması, kuşkuları ortadan kaldırmıştır. Böylece nedensellik bir kural ve bir yargı olarak kabul edilmiştir.<sup>34</sup> Dolayısıyla Hume, nedensellik düşüncesini felsefe tarihinden farklı bir biçimde ele almaya çalışmıştır.

Öte yandan Hume'un nedenselliğe yönelik eleştirilerinde itiraz ettiği şeylerden birisi ise şudur: Her şeyin bir nedeni olmalıdır şeklindeki düşüncedir. Neden olmadan bir şeyin kendisini üretmesi mümkün görünmemektedir. Bir şey bir neden istiyorsa, var olmadan önce var olacağı için kendisini üretmiş olmalıdır. Hume açısından bu mümkün değildir. Zira bu akıl yürütme sonuçsuzdur ve çelişki barındırmaktadır. Ayrıca Hume'un karşı çıktığı diğer bir düşünme biçimi şu şekildedir: Nedensiz meydana gelen bir şey yokluktan geleceğine inanılmıştır. Bu da yokluğun onun nedeni olacağını göstermektedir. Fakat yokluk neden olarak ortaya çıkamaz. Hume, nedenin varlığına yönelik eleştirisi temelinde etkinin nedene bağlı olduğuna yönelik düşünce bulunmaktadır. Onun açısından, her etkinin bir nedene bağlı olduğunu öne süren düşünceler nedeni önceden kabul etmişlerdir.<sup>35</sup> Aynı zamanda etkinin nedene bağlı olarak değiştiğine yönelik düşünce, doğruyu yansıtmamaktadır. Herhangi bir neden olmaksızın üretilen bir şey hiçbir şey tarafından üretilmiştir. Aynı şekilde hiçbir şeyi nedeni olarak almıştır. Ancak 'hiçbir şey', bir şey olmayacağı ya da iki dik açıya eşit olmadığını algılamamızı sağlayan sezgidir. Bu yüzden sezgi onun bir neden olmayacağını ortaya koyar. Bu sebeptir ki, her nesnenin kendisini ya da hiçbir şeyi nedenler olarak kabul etmeliyiz.<sup>36</sup> "(...) Her sonucun bir nedeni olmalıdır, çünkü sonuç tasarımının kendisi bunu içerir diyenle daha da ciddiyetsizdirler. Her sonuç bir nedeni zorunlu olarak baştan varsayar; çünkü sonuç, bağlantısı neden olan göreceli bir terimdir. Ancak bu varlıktan önce bir neden gelmesi gerektiğini ispatlamaz; tıpkı her kocanın bir karısı olması gerektiği gerçeğinden her erkek evli olmalıdır sonucunun çıkarılmayacağı gibi."<sup>37</sup>

<sup>34</sup>Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 80-85.

<sup>35</sup> David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev. Oruç Aruoba, İçinde Hume, Örsen K. Öymen (Hz), (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 384-386.

<sup>36</sup> Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 65-67

<sup>37</sup> Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 66-67.

Dolayısıyla nedensellik düşüncesinin gerçekliği yansıtması mümkün değildir.

Hume'a göre, izlenimlere bağlı olarak idelerin oluşması gerekmektedir. Bu gereklilik karşısında zihin nedensel çıkarımlar oluşturmaktadır. Lakin bu çıkarımlar karşısında, zihin keşfedilmemiş bir alana geçmeye çalışmaktadır. Keşfedilmemiş ve bilinmeyen bir şeyden hareketle nedensellik bağlantısı kurulmuştur. Ona göre, bu bağlantıyı izlenimlerden yola çıkarak temellendirmek mümkünde değildir.<sup>38</sup> Buna ise şu örneği vermiştir: 'Bu ekmektir, öyleyse insanı besleyecektir' şeklindeki nedensel çıkarım, bir kanıtama düzeyine yükselemez. Hafıza ekmeğin geçmişte besleyici olma özeliğini ön plana çıkarmaktadır. Aynı şekilde duyu izlenimlerimiz masanın üzerindeki besinin ekme olduğunu gösterebilmektedir. Bu doğrultuda ekmeğin bugün sahip olduğu özeliğin gelecekte de sahip olacağı düşünülmüştür. Fakat ekmeğin bugün sahip olduğu özeliğin gelecekte sahip olacağı anlamına gelmemelidir, yani bugün besleyici özeliğine sahip iken gelecekte farklı bir özellikte olabilir. Buradan hareketle Hume, doğanın her zaman aynı şeyleri sergileyeceğini savunan düşünceleri olumsuzlamıştır. Bu olumsuzlama ise nedensel çıkarıma yönelik bir eleştiride meydana getirmiştir.<sup>39</sup> Dolayısıyla nedenselliğin izlenimi mevcut olmamıştır.

Öte yandan Hume'a göre, "B olayı her zaman ve değişmez bir biçimde A olayını izlediği için A olayının B olayının nedeni olduğunu biliyoruz" demek de durumu kurtarmaz. Gündüz her zaman ve değişmez bir biçimde geceyi, gece de her zaman ve değişmez bir biçimde gündüzü izler ama hiçbirini diğerinin nedeni değildir. Zira artarda gelişler nedensellik ilişkisi bağlamında değerlendirilemezler. Buna ise bir insanın her öksürdüğünde elindeki kalemi düşürmesi örnek verilebilir. Çünkü buradaki öksürme kalemin yere düşürme nedeni olarak kabul etmek mümkün olmayacaktır. Bu sebeptendir ki, nedensellik mantıksal olarak temellendirilemez. Bu yüzden

<sup>38</sup> David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev. Oruç Aruoba, İçinde Hume, Örsen K. Öymen (Hz), (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 370-371.

<sup>39</sup> Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 625

nedensellik, ampirik bir kavram olmalıdır.<sup>40</sup> Dolayısıyla nedensellik mümkün değildir. Nedensellik mümkün olmamakla birlikte alışkanlığa dayanmaktadır.

### Sonuç

Aristoteles, nedenselliği gerçekliğe götüren bir etken olarak görmüştür. Aynı zamanda Aristoteles açısından bilgiler duyular elde edilmektedir. Aynı şekilde anıların birleşmesi sonucunda nedenselliğin bilgisi oluşmaktadır. Böylece doğa da her şeyin bir nedeni olmalıdır; çünkü her şeyin bir amacı vardır. Bundan farklı olarak Hume'a göre, bilgiler izlenimlerden oluşmaktadır. Beraberinde bu izlenimler, belleği meydana getirmektedir. Bu sebeptendir ki, nedensellik neden sonuç arasında bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Nedensellik, alışkanlığımızdan kaynaklanır. Ayrıca Hume, Aristoteles felsefesini aşmaya çalışmıştır. Zira Aristoteles açısından nedenselliğin bilgisi, tümelin bilgisini yaratmaktadır. Bunu ispatlamak için de şöyle bir örnek vermiştir. Duyulardan alınan ateşin yakma özelliğinin bilinmesi için onun aynı zamanda nedeni bilinmesi gerekir, yani bir şeyin ne olduğunu öğrenebilmek için nedensellik ilişkisinin bilinmesi gerekmektedir. Bu ilişki ise akıl yoluyla bilinebilir. Bunun için Aristoteles için bilgi kişi, ilk nedenlerin bilgisini elde eden kişidir.

Diğer yandan Aristoteles açısından nedensellik bir şeyi meydana getiren için bir maddedir. Buna örnek olarak tunç verilebilir. Çünkü tunç heykelin nedenidir. Neden değişimin ve sükûnetin kendisinde başladığı ilkedir. Baba çocuğun nedenidir. Bunun aksine Hume, nedensellik ilişkisini alışkanlık olarak açıklamıştır. Bu nedenledir ki, A olayının B olayını takip etmesi, nedensellik olarak adlandırmak için yeterli değildir. Dolayısıyla Aristoteles varlığı nedenselliğe bağlı olarak açıklamıştır. Hume ise nedensellik ilişkisini olumsuzlamıştır.

Sonuç olarak Hume, 'her şeyin bir nedeni olmalıdır' düşüncesinin doğruluk değerini taşımadığını savunur. Ona göre, insanlar şu

---

<sup>40</sup> Kudret Aras, *Gilles Deleuze Felsefesinde Özne-Oluşum Ontolojik Tasarımı*, (İstanbul: Çıra Akademi Yayınları, 2023), 81-86.

şekilde düşünmektedir: Her şeyin bir nedeni olmalıdır, eğer bir şeyin bir nedeni yoksa bu kendi kendine olmuş demektir. Ancak bir şeyin kendi kendine var olduğunu söylemek, bir nedenden meydana geldiğini söylemek demek değildir. Bundan farklı olarak Aristoteles ise her şeyin bir nedeni olduğunu iddia etmiştir. Bunu ise sonsuz geri gidişin saçma olduğunu savunarak temellendirmiştir. Bir şeyin nedeni mevcut değilse, onun rastlantısal olduğuna inanmıştır. Bu sebeple doğada zorunluluk vardır. Zorunluluğun olduğu bir yerde rastlantısallığın var olması mümkün değildir. Zorunlu olarak bir tohum olma potansiyelini kendi içinde taşır ve bu da bir ağacın nedenin zorunlu olarak tohum olduğunu ortaya çıkarır. Bu düşünceleri eleştirmek için Hume, nedenselliğin akıl yürütme ile ilgili değil daha çok ampirik düşünme ile ilgili olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla nedensellik düşüncesi büyük bir problem olarak var olmuştur.

### Kaynakça

- Aristoteles. *Metafizik*. Çeviren Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınları, 2014.
- Arslan, Ahmet. *İlk Çağ Felsefe Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Arslan, Ahmet. *Aristoteles'in Metafiziği*. İstanbul: Sosyal Yayınları, 2014.
- Aras, Kudret. *Gilles Deleuze Felsefesinde Özne-Oluşun Ontolojik Tasarımı*. İstanbul: Çıra Akademi Yayınları, 2023.
- Blackburn, Simon. *Devlet ve Platon*. Çeviren Merve Yüksel. Müzeyyen Batıray, Ankara: Versus Yayınları, 2014.
- Cevizci, Ahmet. *Metafiziğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Cevizci, Ahmet. *Nikomakhos'a Etik Aristoteles Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Hume, David. *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. Çeviren Ergün Baylan. Ankara: Bilge Su Yayıncılık, , 2009.
- Hume, David. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. Çeviren Oruç Aruoba. İçinde Hume, Örsen K. Öymen (Hz), İstanbul: Say Yayınları,

2010.

Özcan, Muttalip. *Aristoteles Felsefesi: Temel Kavramlar ve Görüşler*. Ankara: Bilge Su Yayınları, 2011.

Özçınar, Şahin. "Aristoteles'in Nedensellik Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Araştırma Dergisi*, 16, (2003): 80-92.

Platon. *Devlet*, Çeviren Sabahattin Eyüboğlu. M. Ali Cimcoz, İstanbul: Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

Ross, David. *Aristoteles*. Çeviren Ahmet Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2011.

Saygılı, Serdar. *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Felsefesi*. İstanbul: Çizgi Yayınları, 2019.

Yücefer, Hakan. "Aristoteles'in Metafiziği Ontoteolojik mi?". *Cogito Dergisi*, 77, (2014): 9-50.